

# ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1940

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.  
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",  
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46  
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π.  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

νά βλέπω στο Σολωμό τὸν πρῶτον Ἕλληνα καὶ τὸν μόνον Ἕλληνα, πού εἶδε καθαρά κι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ φύση καὶ τὸν προορισμὸ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας: νὰ ἀνακαταφάσκη τὸν ἀρχαῖο, ἰδεαλιστικὸ, κλασσικὸ, ὀλύμπιῳ ἑαυτὸ τῆς μέσ' ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ βρασμώδους, τοῦ ρομαντικοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ καὶ πραγματικοῦ. Τὴ νίκη τοῦ γεροῦ, ἀλλὰ μέσ' ἀπὸ τὸ ἄρρωστο.

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης τοῦ ὁ κ. Γ. Καψάλης μελετᾷ τὴ «λογοτεχνικὴ ἀξία» τοῦ ἔργου. Καὶ ἡ μὲν διαχείριση τῶν πραγμάτων εἶναι πάντοτε ἐκλεκτοῦ ποιοῦ. Ὅ,τι ὅμως θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω εἶναι, ὅτι μὲ τὸν τίτλο αὐτὸν πρέπει νὰ ἐνοηθῆ εἰδικὰ ἢ σκηنيκὴ ἀξία τοῦ ἔργου. Γιατί ὁ τρόπος ἀναλύσεως, πού στηρίζεται στὴν ποιητικὴ διάκριση, πού ἔκανε ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζοντας τὴν τραγωδίαν ὡς ἔργο σκηنيκὸ διακρίνοντας ὡς μέρη: τὸ μῦθος, τὰ ἤθη, τὴ διάνοια, τὴ λέξη, τὴ μελοποιία, τὴν ὄψη, σ' αὐτὸ ὁδηγεῖ.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς μελέτης περιέχει τὰ παραίτητα βοηθητικὰ σημειώματα.

Ἰσως τώρα ἀπὸ τὴν κυκλικὴ θεώρηση τῆς σοφοκλείας «Ἀντιγόνης» ὀρισμένοι ἀναγνώστες θὰ ζητοῦσαν κάτι ἄλλο κοντὰ στὴν ἀνάλυση αὐτῆ, πού εἶναι μοναδικὴ στὴν ἱστορία τῶν κλασσικῶν μας σπουδῶν. Θὰ ζητοῦσαν τὴ σύνθεση. Καὶ ἡ σύνθεση θὰ ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναπτυχθῆ ὁ πρωταρχικὸς ὅρος ὑπάρξεως τῆς τραγωδίας ὀργανικά, ὡς μέσ' ἀπὸ μιὰ διαδοχὴ μεταμορφώσεων, ὡς ἐνὸς φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, δηλ. ἡ ἐνορχήστρωση τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς μέσ' ἀπὸ ἕνα ἀναπαλμὸ, *μονοικὸ* τοῦ ὕλικου, μὲ τὴν πρόταση, ἐπίταση, κορύφωση, κατάσταση, καταστροφή. Δὲ θέλω νὰ ἐκταθῶ στὸ ζήτημα τοῦτο περισσότερο. Νομίζω, ὅτι ὅταν ἔχουμε ἀρχικά, τὰ περισσότερα εἶναι πάντοτε περισσότερα.

Τέλος κλείνοντας τὸ βιβλίον, προσβλέπουμε μὲ εὐχαρίστηση στὸν ὀγκώδη αὐτὸν τόμο, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ μᾶς κουράσει — κάθε ἄλλο — μᾶς ἔδωκε μιὰ ἐκλεκτὴ καὶ πολύχυμη πνευματικὴ τροφή. Ἀναλογιζόμεστε αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ συγγραφέα, πῶς θὰ ἀντίκρουζε, μὲ ποιά ἀγάπη, τὸ θέμα του, γιὰ νὰ μπορέση ἔτσι νὰ τὸ ἀπλώσῃ καὶ σύγχρονα νὰ τὸ πλημμυρίσῃ μὲ ἕνα πολυδαίδαλο ἐνδιαφέρον. Τὸ βιβλίον αὐτὸ μοῦ φαίνεται, τώρα πού τὸ διάβασα, ὅχι πιά ὡς μιὰ ξερὴ ποσοτικὴ καταχώριση στοιχείων, ἀλλὰ ὡς μιὰ ἐξομολόγηση, πού παίρνοντας τὴ διάταξη ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, δὲν εἶναι λιγώτερο γι' αὐτὸ θερμὴ καὶ γεμάτη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὅσα μὲν ἐδίεβασα στὸ ἔργο αὐτὸ μὲ ὠδήγησαν σ' ἕναν σπάνιο πνευματικὸ περίπατο, ἀλλ' ἐγὼ ἐπιθυμῶ, ἕνεκα τοῦ ἐξόχου δῶρου πού μᾶς ἔδωκε ὁ συγγραφέας, νὰ ἐπιστρέψω στὸ δωρητὴ, νὰ μὴ λησμονήσω τὸ συγγραφέα τὸν ἴδιο, τὸν ἄνθρωπο, πού θὰ πόνεσε τόσο, πού θ' ἀγάπησε τόσο, γιὰ νὰ μπορέση ἔτσι ὄραιο ἔργο νὰ μᾶς δώσῃ.

ΠΕΤΡΟΣ Σ. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ

### Κ. Θ. Δημαρᾶ: Δημοτικισμὸς καὶ Κριτικὴ (Δοκίμιο συνθέσεως).

Ὁ κ. Κώστας Δημαρᾶς τύπωσε σὲ ἰδιαίτερο τεῦχος τὴ μελέτη πού εἶχε δημοσιέψῃ, ἔδω καὶ τρεῖς μῆνες, στὸ φύλλον τῆς «Νέας Ἐστίας» τὸ ἀφιερωμένο στὰ Πενητάρχρονα τοῦ Δημοτικισμοῦ. Εἶναι πραγματικά, ὡς τ' ὀνομάζει καὶ ὁ ἴδιος, ἕνα δοκίμιο συνθετικὸ, ἀφοῦ ὁ κ. Δημαρᾶς ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς δώσῃ σ' αὐτὸ μιὰ συνθετικὴ εἰκόνα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, τῆς ἀναφερόμενης στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Ψυχάρη, καὶ πολὺ χρήσιμο, ὅταν σκεφτῆ κανεὶς πόσο, μ' ὅλα πού γράφτηκαν, ἐξακολουθεῖ νὰ μὲν ἀνεξερεύνητη καὶ σκοτισμένη ἡ πλευρὰ καὶ ἡ περίοδος αὐτῆ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ὁ κ. Δημαρᾶς μιλεῖ γιὰ τὸν Σολωμὸ, τὸν Πολυλά, τὸν Σπύρο Ζαμπέλιο, τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, τὸν Ροῖδη, τὸν Ψυχάρη, γιὰ ὅλους τοὺς προδρόμους καὶ τοὺς πρῶτους δασκάλους τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς.

Στὴ σωστὴ θέση, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κριτικῆς (πού μόνον ἐρευνᾷ ἄλλωστε τὸ δοκίμιόν του) τοποθετεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς τὸν Σολωμὸ, καὶ σωστὰ τονίζει, ὕστερα ἀπὸ τὸν Πολυλά καὶ τοὺς ἄλλους μελετητὲς τοῦ ποιητῆ τοῦ «Λάμπρου», τὴ δύναμη καὶ τὸ πλάτος τοῦ κριτικοῦ του στοχασμοῦ. Μόνον πού δὲν ξεδιαλύει (ὅπως καὶ ὁ Πολυλάς, ἄλλωστε) ὅτι βαθύτατος κριτικὸς νοῦς, ὁ Σολωμὸς, ὁ βαθύτερος πού εὐτυχῆσαμε νὰ ἔχουμε, φανερόνεται στοὺς στοχασμοὺς, σὲ διάφορες σημειώσεις του, σὲ λόγια του καὶ σὲ γράμματά του, ὅχι ὅμως καὶ σὲ ἰδιαίτερα κείμενα λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Τέτοιο κείμενον τοῦ Σολωμοῦ δὲν ἔχουμε κανένα.

Ἄλλο μεγάλο σταθμὸ στὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ θεωρεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς, τὸν περίφημο φιλόλογο καὶ ἑλληνιστὴ Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο. «Ἀπὸ τὸν Ἀσώπιο, γράφει, ξεκινᾷ ὁ βασιλικὸς δρόμος τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, ἐνισχυμένης ἐκάστοτε μὲ τίς προσφορὰς τῆς Ἐφτανήσου». Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κ. Δημαρᾶς προσθέτει, εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι «ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀσωπίου ἔχει πολλοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποῖους δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πρότυπον τοῦ εἶδους», ὅτι «φαντάζει ὡς πάρεργον ἐνὸς μεγάλου φιλολόγου», ὡστόσο, τονίζει τὸν κριτικὸ στοχασμὸ τοῦ Ἀσωπίου, φανερωμένον καὶ στὰ «Σούτσια», ἀλλ' ἰδίως, στὴν «Εἰσαγωγή του στὸν Πίνδαρον» καὶ στὴ μισογραμμένη (κυριολεκτικὰ κατὰ τὸ τέταρτον γραμμένη, ὡς τὸ στοιχεῖον Ζ) «Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ Συγγραφέων». Τὸ κλάτος καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ κριτικοῦ αὐτοῦ στοχασμοῦ κανένας δὲν τ' ἀρνιέται. Νομίζω μόνον ὅτι τώρα τελευταία ὑπάρχει μιὰ τάση νὰ μεγαλοποιηθῆ, καὶ προπάντων (σ' αὐτὸ τὸ λάθος δὲν πέφτει ὁ κ. Δημαρᾶς) εἰς βάρος τοῦ Ροῖδη. Βέβαια, ὁ Ἀσώπιος ξεχώρισε, ὡς καὶ ὁ Ροῖδης θὰ ξεχωρίσῃ ἀργότερα, τὸν Σολωμὸ, τὸν Βηλαρᾶ, τὸν Ἐρωτόκριτον, τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια, χτύπησε μὲ φοβερὴ δύναμη, κυριολεκτικὰ ἔκαμε τὸν Π. Σούτσο καὶ τὴ σχολή του, μὴ οὔτε αὐτὰ, οὔτε τὸ ὅτι ἀναφέρει σὲ μιὰ σελίδα

τῶν « Σούτσειων » ἓνα ἐντελῶς δευτερότερο ἔργο τοῦ Στεντάλ, πού τόν γνώριζε καί ὁ Ροΐδης, τήν « Ἱστορία του τῆς ζωγραφικῆς στήν Ἰταλία » καί τὸ « Os magna sonaturum » τοῦ Οὐρατίου, πού τὸ ἀνάφερε καί ὁ Ροΐδης, καί τὸ ὅτι κατάκρινε (σὸν Σούτσο) τὴ συνσώρευση τῶν προσδιορισμῶν (« Σούτσεια » σελ. 201, 203, 205), πού θὰ τὴν κατακρίνη καί ὁ Ροΐδης μιλώντας γιὰ τὴν « Κυρά Φροσύνη » τοῦ Βαλαωρίτη, εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ποῦμε, ὅπως εἰπώθηκε (ἀπὸ ἓνα συστηματικό, εἶναι ἀλήθεια, ὑποτιμητὴ τοῦ Ροΐδη) ὅτι « τὸ κριτικό ἔργο τοῦ Ροΐδη εἶναι βγαλμένο ὁλόκληρα ἀπὸ τὸ κριτικό ἔργο τοῦ Ἀσώπιου » (1). Ὁ Ἀσώπιος εἶναι σοφός, γνώστης, ὅσο ἐλάχιστοι, ἴσως, Ἕλληνες φιλόλογοι, τῶν ἀρχαίων (καί τῶν νεωτέρων, ὡς τις ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα) λογοτεχνιῶν, ἔχει στιγμὲς πού φαντάζει σάν ἓνας *lettre élégant*, μὰ στὴ χάρη, στὴν εἰρωνία, στὸ ὕφος, ἀκόμη καί στὶς γνώσεις, ἀπὸ ὀρισμένες ἀπόψεις (νέες τέχνες κ' ἐπιστήμες), δὲ μπορεῖ οὔτε ἀπὸ μακρῶς νὰ συγκριθῆ μετὰ τὸν Ροΐδη. Ὁ ἓνας εἶναι φιλόλογος, βαρῦς, στεγνός, πληκτικὸς σὰ λεξικογράφος κάποτε, καί ὁ ἄλλος — διαφορὰ τεράστια — λογοτέχνης. Καί δὲν εἶμαι σίγουρος, μ' ὅλη τὴν ἐκτίμηση πού τοῦ εἶχε, ἂν δὲ θάγραφε ὁ Ροΐδης καί γιὰ τὸν Ἀσώπιο τὸ περίφημο — ἀληθινὸ καί σήμερα ἀκόμα — « εἰς τὴν Ἑλλάδα ταυτίζομεν ἀκόμη μετὰ τοῦ λογιωτάτου τὸν συγγραφέα » (τὸ λογοτέχνη).

Ὁ κ. Δημαρᾶς στὸν πίνακά του τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Ψυχάρη, δὲν ξεχνᾷ καί τὴν πανεπιστημιακὴ κριτικὴ, τῶν διαγωνισμῶν, ὅχι ἐντελῶς ἀσήμαντη, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ, θυμᾶται τὸν Καστόρχη, τὸν Κουμανοῦδη, τὸν Μιστριώτη, θυμᾶται τὸν Σπύρο Ζαμπέλιο (μετὰ τὸν Πολυλά), στὸν ὁποῖον βρῖσκει καί κάτι σάν προμῆνυμα τῆς θεωρίας τοῦ περιβάλλοντος, τῆς « περιρροούσης ἀτμοσφαιρας » τοῦ Ροΐδη. Χαρακτηρίζει στὶς γενικὲς γραμμὲς (δὲν εἶναι ἄλλη ἢ πρόθεσὶ τοῦ) πολὺ σωστά τὸν Ροΐδη, τὸν Βλάχο, πού τὸν θεωρεῖ μάλιστα, δίκαια ἢ ἀδικα, δὲ μπορῶ νὰ πῶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ, καί πῶ ἀφομοιωτικό ἀπὸ τὸν Ροΐδη καί, τέλος, φτάνει στὴν « κρίσιμη δεκαετία » τοῦ δημοτικισμοῦ, καί ἰδιαίτερα, στὸν Ψυχάρη. Γι' αὐτὸν λέει ὁ κ. Δημαρᾶς ὅτι « μπορεῖ νὰ διεκδικήσει μιὰν ἀπὸ τὶς πρώτες θέσεις μέσα στὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ ἢ διαίτησίν του ξεπέρασε τὴν ἐπιστῆμην τοῦ καιροῦ του ». Χαρακτηρισμὸς ὑπερβολικός, νομίζω, ὅταν σκεφτοῦμε τὶς παλινοῦδες τοῦ Ψυχάρη, τὴ μεγάλη δόση τῆς προπαγανδιστικῆς γλωσσικῆς πολιτικῆς πού ἔβαζε στὶς κρίσεις του, ἀκόμη καί τὸν τρόπο, τὸν κάπως γλῆγορο καί ἀπλοϊκὸ (ἀπλουστευτικό), πού ἔλυνε κάποτε καί καθαρά γλωσσικά ζητήματα (λεγόμενα - περιεχόμενα, « Ταξίδι »).

Τὸ δοκίμιο τοῦ κ. Δημαρᾶ φτάνει ὡς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὡς τὴν περίοδο πού ἡ νίκη τοῦ δημοτικισμοῦ, μ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις,

φαίνεται ὀριστικὰ κερδισμένη. Ὅπως τὸ λέει καί ὁ ἴδιος, σὲ μιὰ ὑποσημείωση, στὸν πίνακά του ὑπάρχουν κάμποσα κενὰ δὲ μιᾶ γιὰ τὸν Ζαλοκώστα, τὸν Καλοσγοῦρο, τὸν Καμπύση, τὸν Κ. Χατζόπουλο, τὸν Γρ. Ξενοπούλο, « πού ἂν εἶχε ἀφοσιωθεῖ στὴν ἀποκλειστικὴ καλλιέργεια τῆς κριτικῆς, θὰ εἶχε ἐξασφαλίσει στὴν Ἑλλάδα, ἓναν μεγάλο κριτικό ». Κενὰ ἀναγκαστικά, ἐξηγεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς σὲ τί ὀφειλόμενα, μὰ πού, ὡστόσο, δὲ μᾶς ἐμποδίζουν, χάρις στὴ συνολικὴ εἰκόνα πού μᾶς παρουσιάζει ὁ κ. Δημαρᾶς, νὰ μποροῦμε νὰ ἔχουμε μιὰ συνθετικὴ ἀποψη τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, στὸν περασμένο αἰῶνα. Κριτικῆς πού ἀρκετὰ γλῆγορα χωρίζεται ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ καί τὴ φιλολογικὴ κριτικὴ, χαράζει δικὸ τῆς δρόμο, φέρνει κάμποσους ἀξιόλογους καρπούς, καί διαμορφωμένη σὲ ξεχωριστὸ λογοτεχνικὸ εἶδος, κορυφώνεται σ' ἓναν Πολυλά, σ' ἓναν Ροΐδη, λογοτέχνης κριτικὸς σημαντικούς, πού ἐπηρεάσαν εὐεργετικά τοὺς συγκαιρινούς των καί πού δὲν ἐξάντησαν ὡς σήμερα — καί αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀξία τους, ἢ ὑπερκαίρικὴ — τὴ δύναμιν τῆς ἐπιρροῆς πού κλείνουν.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

#### Μιχ. Βολονάκη : « Ἑλληνικαὶ Σελίδες ».

Ἐκυκλοφόρησεν ἑσχάτως ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλληνικαὶ σελίδες » ὀγκώδης τόμος ἐκ σελίδων 652, ἐφαδιασμένος διὰ 210 ἐξωσελίδων καλλιτεχνικῶν καί σπανίων εἰκόνων καί χαρτῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται λόγοι, προσφωνήσεις, ἀρθρα καί μελέται τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Μιχαὴλ Βολονάκη.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου « Ἑλληνικαὶ σελίδες » ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὸ περιεχόμενον του. Διότι ὅλαι αἱ ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι μελέται, ἀρθρα κλπ. ἔχουν ἐθνικὴν τὴν ὑπόθεσιν καί δι' αὐτῶν ἐκφράζεται ἀγνὸν πατριωτικὸν αἰσθημα. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεδίωξε καί ἐπέτυχε νὰ μεταγγίσῃ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ ἀκμαῖον πατριωτικὸν φρόνημα, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐμφορεῖται καί ἀπέδειξεν ἐν τῇ πράξει κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε μακρὰν ἐπιστημονικὴν, ἐκπαιδευτικὴν καί κοινωνικὴν δρασίν του. Ἀλλὰ καί ἄλλως αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ περιεχόμεναι μελέται κλπ., ἀπαύγασμα πολυετοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καί τῆς ἐντεῦθεν κτηθείσης πολυτίμου πείρας, φέρουν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα, διότι στηρίζονται εἰς ἀσφαλῆ καί ἀπληκρῖβωμένην χρῆσιν τῶν πηγῶν καί τῶν βοηθημάτων, τὰ δ' ἐν αὐταῖς περιεχόμενα γεγονότα ἐρμηνεύονται κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς ἐπιστῆμης. Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐκ τῶν λόγων, προσφωνήσεων κλπ. κύριον σκοπὸν εἶχον νὰ προκαλέσουν τὴν συγκίνησιν καί τὸν φρονηματισμὸν τῶν ἀκροατῶν, καθίστανται ἐνεκα τῆς ἰδιαζούσης ρητορικῆς αὐτῶν φύσεως πρότυπα καλλιπεσίας, ἀλλὰ καί ἀσθηρᾶς καί ἀπληκρῖβωμένης χρήσεως τῆς νεοελληνικῆς ἡμῶν γλώσσης.

Ὁὕτω καταχωρίζονται ἐν τῷ βιβλίῳ μελέται

(1) « Νέα Ἑστία ». Χριστουγεννιάτικο τεῦχος τοῦ 1937. Σελ. 70.